

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Duitse bunkers 'Stützpunkt Gustav' (Hollandstellung) in Damme (Lapscheure)

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Duitse bunkers 'Stützpunkt Gustav' (Hollandstellung),
Damme (Lapscheure), Zeedijk 4 en zonder nummer – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/31006/103.1

Hannelore Decoodt

15/12/2016

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.2.1.	De Zeedijk	4
1.2.2.	De <i>Hollandstellung</i> : enkele krachtlijnen.....	4
1.2.3.	De uitbouw van de <i>Hollandstellung</i> tussen de Damse Vaart en Moerhuize...	5
1.2.4.	<i>Stützpunkt Gustav</i>	6
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen.....	8
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	9
2.	Evaluerend gedeelte	9
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	9
2.1.1.	Historische waarde	9
2.1.2.	Architecturale waarde	9
2.1.3.	Technische waarde	10
2.1.4.	Culturele waarde.....	10
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	10
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	10
2.4.	Juridische toestand	11
2.4.1.	Onroerend Erfgoed	11
2.4.2.	Ruimtelijke Ordening	11
2.4.3.	Natuur en Bos.....	11
2.4.4.	Landbouw en visserij	11
3.	Beheersvisie	11
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	11
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	12
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	12
4.	Bronnen	13
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	13
5.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	13
5.2.	Fotobijlage	13
5.3.	Documentatie	13
5.4.	Criterionota	13

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

Dit beschermingsdossier maakt deel uit van het thematisch beschermingspakket 'Bunkers van de Hollandstellung', dat op zijn beurt kadert in de reeks beschermingsdossiers van het erfgoed van beide wereldoorlogen in Vlaanderen. Op 29 april 2015 werd een eerste reeks bunkers van de *Hollandstellung* definitief als monument beschermd. Dit beschermingspakket behandelde bunkers in Evergem (Ertvelde), Lochristi (Zaffelare), Stekene (Stekene en Kemzeke) en Gent (Mendonk). Nu worden bijkomend beschermingsprocedures opgestart voor waardevolle bunkers en bunkergehelen in het westelijke deel van de *Hollandstellung*, tussen Knokke en Assenede.

Meer duiding over dit thematisch pakket is terug te vinden in de criterionota in bijlage. Hierin worden de belangrijkste krijtlijnen van de Eerste Wereldoorlog geschetst, evenals enkele belangrijke militaire gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog, die ook van belang zijn voor bepaalde bunkers van de *Hollandstellung*. Vervolgens wordt ingegaan op het belang en de evolutie van de Duitse bunkerbouw tijdens de *Grooten Oorlog*. Eén hoofdstuk behandelt de aanleg van de *Hollandstellung*. Ten slotte worden de erfgoedwaarden en criteria besproken, die aan de basis liggen van de selectie van beschermingswaardige bunkers of bunkergehelen.

1.1. Situering

Duits steunpunt met diverse militaire betonnen constructies, gelegen langs de Zeedijk, ten noordoosten van Lapscheure, op 350 à 600 m ten westen van de grens met Nederland. De grootste betonnen constructie ligt in de tuin ten zuiden van Zeedijk nummer 4. Twee gelijkaardige betonnen constructies met bijhorende betonnen muurtjes en paaltjes liggen op een noord-zuid georiënteerde dijk ter hoogte van Zeepolder en Spermaliepolder. Langs de Zeedijk, ten westen van Zeepolder en ten oosten van Kaleshoek, liggen nog twee kleinere constructies.

1.2. Historisch overzicht

Duits steunpunt uit de Eerste Wereldoorlog, vanaf het najaar van 1916 opgetrokken als onderdeel van de *Hollandstellung*.

1.2.1. De Zeedijk

De Zeedijk is een inpolderingsdijk uit de 17de – 18de eeuw, die aangelegd is in de nasleep van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) tussen de Noordelijke Nederlanden en Spanje (1). Toen Noord-Nederlandse troepen om strategische redenen enkele dijken in Sluis doorstaken, werd Oud Lapscheure, ter hoogte van Spermaliepolder, volledig van de kaart geveegd. Lapscheure werd opnieuw gesticht, op twee kilometer verder naar het zuidwesten. Een groot gebied werd opnieuw ingepolderd, waarbij nieuwe inpolderingsdijken werden aangelegd waaronder de Zeedijk en Groendijk.

1.2.2. De *Hollandstellung* : enkele krachtlijnen

De *Hollandstellung* is een Duitse verdedigingsstelling uit de Eerste Wereldoorlog, die langs de grens met Nederland, tussen Knokke en Vrasene werd aangelegd (2). Reden voor de aanleg van deze linie was de vrees van de Duitse legerleiding dat de geallieerden zouden aanvallen vanuit het neutrale Nederland. In Vrasene sloot de *Hollandstellung* aan op de *Stellung Antwerpen*, waarop op zijn beurt aan oostelijke zijde de *Turnhout-Kanalstellung* aansloot.

¹ DEVENTER W. e.a. 2010, *Damse Vaart met omgevende polders, Fort van Beieren en krekens van Lapscheure*, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/ile/relict/300500>, geraadpleegd op 16 juni 2016.

² Een uitgebreide historiek van de *Hollandstellung* met bronvermelding is terug te vinden in de criterionota, onder hoofdstuk 4. De criterionota is als bijlage 4 opgenomen bij dit dossier.

De *Hollandstelling* was een verdedigingslinie met bunkers, die opgetrokken werden in samenhang met draadversperringen en inundatiezones. Er is een groot verschil merkbaar in de aanleg van de stelling en de bouwwijze van de bunkers tussen het Zwin (Knokke) en Leeskensbruggen (Maldegem) enerzijds en tussen Moerhuize (Maldegem) en Vrasene (Beveren) anderzijds. Tussen het Zwin en Leeskensbruggen zijn de bunkers opgetrokken door het *Marinekorps Flandern*, vanaf Moerhuize door de *Etappen-Inspektion 4* (of *Gruppe Gent*). De zone rond Strobrugge lijkt een overgangsgebied te vormen.

De *Hollandstelling* werd in verschillende fases aangelegd. In het *Marinegebiet* zijn de bunkers doorgaans opgetrokken in beton, dat gegoten werd binnen een houten bekisting. Het betreft meestal standaardontwerpen, die meermaals werden opgetrokken in steunpunten, die de ruggengraat vormden van de eerste verdedigingslijn. Pas vanaf november 1917 is er voor wat het *Marinegebiet* betreft, sprake van de aanleg van een nieuwe stelling, waarbij achter de eerste verdedigingsstelling nog commandoposten, posten voor radiotelegrafie en seinposten werden opgetrokken, evenals mitrailleursposten.

Tussen Moerhuize en Vrasene werd de *Hollandstelling* door de landmacht op een heel andere manier uitgebouwd, met een *Vorstellung* en een *Hauptstellung*, die op zijn beurt nog eens splitste in twee verdedigingslijnen. In dit deel van de *Hollandstelling* werden de bunkers doorgaans opgetrokken met betonstenen. Voor de bouw van deze bunkers liet men zich eveneens leiden door standaardontwerpen, die echter grondig verschilden van de standaardontwerpen, zoals toegepast in het *Marinegebiet*.

1.2.3. De uitbouw van de *Hollandstelling* tussen de Damse Vaart en Moerhuize

In een legerbevel van 12 september 1916 werd de uitbouw van de stelling tussen Fort Donaas en de vesting Antwerpen bevolen (3). Het *Marinekorps Flandern* was toen verantwoordelijk voor de uitbouw van de stelling tussen de Damse Vaart en het Afleidingskanaal bij Moerhuize, de rest van de stelling werd uitgebouwd door de *Etappen-Inspektion 4*.

Volgens de plannen van de *1. Marinedivision* diende er tussen Moerhuize en de Damse Vaart geen doorlopende stelling aangelegd te worden, maar werden er 21 mitrailleursposten voorzien, die elkaar moesten ondersteunen en via flankerend vuur het *Vorgelände* moesten bestrijken (4). Daarnaast werd de bouw van 6 *Untertreträume für je 100 Mann* voorzien op belangrijke punten (5). Net zoals in de eerste verdedigingslijn ten noorden van de Damse Vaart werden mitrailleursposten en schuilplaatsen ingericht tot steunpunten (*Stützpunkte*) en met draadhindernissen omgeven: ze werden aangeduid met *Gustav* (Spermaliepolder), *Karl* (Groot Haringgat), *Friedrich* (Warande) en *Mauritz* (Leeskensbruggen) (6). Er werden eveneens artilleriestellingen en observatieposten voorzien voor diverse vormen van geschut. Observatieposten ten behoeve van de artillerie werden ook in de infanteriestellingen ingeplant.

³ RM120/226, *Armeebefehl*, AOK 4 Ia Nr. 9/12, gericht aan het Marinekorps, Etappen-Insp. 4 en A.O.K., d.d. 12/9/1916.

⁴ RM120/226, Kommando der 1. Marinedivision, An Marinekorps, *Ausbauplan für die Stellung an der holländischen Grenze zwischen dem Canal de dérivation de la Lys bei Moerhuizen und dem Brügge - Sluis-Kanal südlich Fort Donat*, (in handschrift: gericht aan het A.O.K. 4), d.d. 23/9/1916. *Vorgelände* betekent voorterrein.

⁵ Dit zijn manschappenonderkomens voor elk honderd man.

⁶ Sakkers H. e.a. 2011, 114.

1.2.4. *Stützpunkt Gustav*

1.2.4.1. *Opbouw van het steunpunt*

Bij het steunpunt *Gustav* werden twee *Maschinengewehr Stände* voorzien, aangeduid met nummer 20 (noordelijke bunker) en 19 (zuidelijke bunker) (7). Deze bestonden telkens uit een bunker met bijhorende open mitrailleurpostellingen. De ruwbouw van beide bunkers werden op het plan van 24 december 1916 als voltooid aangeduid. Merkwaardig genoeg wordt bunker 20 oost-west georiënteerd weergegeven, terwijl hij in werkelijkheid noord-zuid gericht op de dijk ligt. Op de daaropvolgende plannen wordt de noordelijke bunker ook noord-zuid georiënteerd weergegeven. Bij beide bunkers horen inderdaad open gevechtsstellingen: vermoedelijk was er aanvankelijk geen sprake van betonnen paaltjes en een betonnen muurtje voor deze gevechtsstellingen, maar werden deze pas later in beton vervaardigd.

De ruwbouw van de grote manschappenverblijfplaats voor 100 man is volgens de plannen tegen eind januari voltooid. Dit betreft *Untertreteraum für 100 Mann*, nummer zes in de reeks van zes.

De observatiepost voor de artillerie staat voor het eerst aangegeven op de kaart van januari 1917, ten westen van de Zeepolder. In feite gaat het om een dubbele observatiepost, wat wellicht ook verklaart waarom de post een dubbel nummer gekregen heeft op de plannen, namelijk *6 und 7a*.

De stelling voor een 5 cm kanon wordt reeds weergegeven op de kaart van december 1916, net ten zuiden van de Zeedijk, ten noorden van de archeologische kerksite. Op de kaart van februari 1917 staat de kanonstelling aan de andere zijde van de Zeedijk aangegeven. Wellicht betreft de kleine constructie een opslagplaats voor de munitie van het kanon.

Rond beide bunkers met open gevechtsstellingen wordt een dubbele draadversperring weergegeven. Ten noorden en ten zuiden loopt volgens de voorhanden zijnde kaarten een enkelvoudige draadhindernis als verbinding met de andere verdedigingswerken, min of meer parallel met de grens.

1.2.4.2. *De verschillende types bunkers*

De mitrailleurposten, bestaande uit bunkers met bijhorende open gevechtsstellingen, komen het meeste voor in dit deel van de *Hollandstellung*, tussen de Damse Vaart en Moerhuize. In de naoorlogse inventarisatie door het Belgische leger van de West-Vlaamse bunkers wordt dit type aangeduid met *Type E* (8). Het betreft een betonnen constructie bestaande uit één ruimte van ongeveer 4,8 op 3,5 m met aan weerszijden een L-vormige (geknikte) toegang. De muur aan frontzijde is tot anderhalve meter dik. Vaak zijn deze constructies in een bestaande dijk ingeplant. Bij deze bunkers bevinden zich doorgaans één of meerdere open gevechtstellingen, bestaande uit een betonnen muurtje, met één of meerdere betonnen paaltjes waarop een mitrailleur geplaatst kon worden op een centrale metalen pin. Vermoedelijk zijn deze betonnen muurtjes en paaltjes pas later in de oorlog opgetrokken.

Soms zitten er in de muren van de bunker nog openingen. Mogelijk dienden vierkante openingen aan de achterzijde van de bunker voor het versturen van lichtsignalen naar de achterliggende troepen.

⁷ Deze beschrijving is gebaseerd op volgende drie kaarten: RM120/226, *Flankenstellung Holld. Grenze – Abschnitt. Stand der Arbeiten am 24. Dezember 1916*; *Grenzbefestigung Holländ. Grenze – Abschnitt 2. Stand der Arbeiten am 24. Januar 1917*; *Grenzbefestigung Holländ. Grenze – Abschnitt 2. Stand der Arbeiten am 24. Februar 1917* (Oberbauposten 4, 422/17).

⁸ KLM, Fonds 27, 533, *Type E*; In de Belgische naoorlogse inventarisatie van de Oost-Vlaamse bunkers wordt dit type aangeduid met *Type H*; Zie ook Van Geeteruyen en De Jongh 1994, 11-23. Sakkers H. e.a. 2011, 114-136: hierin wordt dit type aangeduid met MA3.

Er werden vanaf oktober 1916 zes grote manschappenverblijfplaatsen opgetrokken, de zogenaamde *Untertreträume für 100 Mann*. Deze bestonden uit één gang en twee ruimtes van elk 10 x 5 m, die ondersteund worden met achthoekige betonnen pilaren (9). In de plannen van het Belgische leger van de West-Vlaamse types worden ze aangeduid als *Type A*.

Ook de observatiepost was gebaseerd op een standaardtype. Er waren enkelvoudige observatieposten (*Type N* volgens de Belgische inventarisatie van de West-Vlaamse bunkertypes) en dubbele observatieposten (*Type F*), zoals het hier bewaarde exemplaar (10). In deze betonnen constructies zijn vaak ijzeren elementen bewaard, waaronder een deel van een stoeltje, klimijzers en een in het beton verankerde stalen steun met haak voor het bevestigen van een zoeklicht of schaarverrekijker.

Ook het kleine eenvoudige betonnen postje ter hoogte van de kanonopstelling komt meermaals voor op plaatsen waar een 5 cm kanon werd voorzien. In de West-Vlaamse inventarisatie werd dit aangeduid met *Type H* (11).

1.2.4.3. Camouflage

De manschappenbunkers met open gevechtsstellingen werden gecamoufleerd door ze onder aarde te brengen, zoals aangetoond op een foto van het *Matrosen Artillerie Regiment*, die wellicht dateert uit de winter of het vroeger voorjaar van 1917 (12). De foto kan meer bepaald gelokaliseerd worden aan de hand van het opschrift in potlood: 'M.G.St. 19-20'. Op de foto die genomen is vanuit oostelijke richting, is de noordelijke bunker te zien, die volledig onder aarde is gebracht. Min of meer op de plaats van de open gevechtsstelling ten oosten van de bunker, waar nu twee betonnen paaltjes staan met een muurtje ertussen, zijn twee zogenaamde hooimijten te zien – dit was althans wellicht het bedoelde uitzicht van de bijeengebonden twijgen als camouflagemiddel. Vermoedelijk zijn de betonnen paaltjes met pin en de betonnen muur op het moment van de foto nog niet opgetrokken. Ook op de locatie van de andere open gevechtsstelling, ten zuiden van deze bunker, lijken dergelijke 'hooimijten' te zijn aangelegd. De aarde op de bunker is wellicht afkomstig uit de put ten zuidoosten van de bunker. Het feit dat er ook op het dak van de artillerie-observatiepost grasbegroeiing aanwezig is, doet vermoeden dat ook deze constructie (grotendeels) onder aarde was gebracht bij wijze van camouflage.

⁹ Van Geeteruyen en De Jongh 1994, 19. KLM, Fonds 27, 533, *Type A*. Deze typologie komt niet voor in de naoorlogse inventaris van de Oost-Vlaamse bunkers van de *Hollandstellung*.

¹⁰ KLM, Fonds 27, 533, *Type N, F* (moeilijk leesbaar). Ook dit type komt niet voor in de Oost-Vlaamse inventaris. Zie onder meer de kaart RM 120/226 K1, *Grenzbefestigung Holländ. Grenze – Abschnitt 2. Stand der Arbeiten am 24 Februar 1917* (Oberbauposten 4, 422/17).

¹¹ KLM, Fonds 27, 533, *Type H*. In de Oost-Vlaamse inventarisatie wordt dit type aangegeven met *K*.

¹² RM121-I/805, Album met foto's van het Matrosen-Artillerie-Regiment, s.d. Afgaande op de nummering die op de foto's gebruikt wordt, kan vermoed worden dat deze foto's genomen zijn vóór 30 juli 1917. Op de kaart van 30 juli 1917 wordt namelijk een andere nummering gevolgd. In de veronderstelling dat alle foto's van dit album op hetzelfde moment zijn genomen, aangezien de artilleriepost bij *Stützpunkt Mauritz* reeds is opgetrokken, en afgaande op het feit dat de foto's zijn genomen in een winterperiode, kunnen ze wellicht gedateerd worden in de wintermaanden of het vroege voorjaar van 1917.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen

Militaire constructies, opgetrokken uit beton dat gegoten was tegen een houten bekisting. In het beton van de manschappenbunkers zijn wapeningsijzers zichtbaar.

Bunker 1: Groot manschappenverblijf bij Zeedijk 4

Halfondergrondse betonnen militaire constructie met een rechthoekig grondplan van grosso modo 23,8 op 9,5 m (13). Het beton is versterkt met wapeningsijzers en is gegoten tegen een houten bekisting. De muren zouden minimaal één meter dik zijn, het dak anderhalve meter dik. Op een deel van het dak is grasbegroeiing te zien.

Aan westelijke zijde zitten twee toegangen, die de uiteinden vormen van één lange gang. Via twee toegangen in deze gang kunnen de twee grote binnenruimtes naar verluidt bereikt worden. In deze gang zijn ook enkele nissen uitgewerkt.

De twee binnenruimtes zouden ook onderling met elkaar in verbinding staan via een doorgang in de scheidingsmuur. Het dak wordt per ruimte ondersteund door twee achthoekige betonnen pilaren met een doorsnede van een halve meter.

Bunker 2 en 3: De twee mitrailleursposten op de dijk ter hoogte van Spermaliepolder

Twee halfondergrondse betonnen militaire constructies, met bijhorende betonnen muurtjes, op hun beurt geflankeerd door twee betonnen paaltjes.

Op het dak van de manschappenschuilplaatsen zijn vier betonnen, afgeknotte kegels met vierkante opening zichtbaar. De grasbegroeiing op het dak is het gevolg van het onder aarde/gras brengen van de bunkers tijdens de oorlog als een vorm van camouflage.

De bunkers kunnen betreden worden via trappen en brede, geknikte gangen aan noordelijke en zuidelijke zijde. Naast de noordelijke (bij de noordelijke constructie) respectievelijk zuidelijke (bij de zuidelijke constructie) toegang zit een opening, die naar buiten toe versmalt. Binnenin bestaat de constructie uit één ruimte. Aan de binnenzijde van de oostelijke muur zit telkens een nis en in de twee hoeken tegen het plafond een kleinere opening. In de oostelijke buitenmuur van de noordelijke constructie zijn kleine langwerpige uitsparingen te zien, die niet zichtbaar zijn aan de binnenzijde. In de westelijke muur (= vriendzijde) zit een vierkante opening, die afgesloten kon worden aldus de bewaarde hengsels.

De open gevechtsstellingen, telkens bestaande uit een betonnen muurtje en twee betonnen paaltjes, liggen bij de noordelijke bunker op ongeveer 10 m ten oosten van de noordelijke toegang respectievelijk op 10 m ten zuiden van de zuidelijke toegang. Bij de meest zuidelijke bunker liggen ze op ongeveer 5 m van elke toegang. Aan elke zijde van elk muurtje staat telkens één paaltje, in een geschrante positie ten opzichte van elkaar. De paaltjes zijn meerhoekig en bevatten bovenaan een ronde, ijzeren opening. Het beton lijkt bovenaan de paaltjes fijner afgewerkt.

Bunker 4: Kleine betonnen post langs de Zeedijk, ten westen van Zeepolder

Kleine, rechthoekige betonnen militaire constructie, met een verlengde toegangsmuur aan oostelijke zijde. Het beton is gegoten tegen een houten bekisting. Toegang aan zuidelijke zijde. Binnenin bestaat de constructie uit één kleine ruimte.

Bunker 5: Dubbele observatiepost langs de Zeedijk, ten westen van Zeepolder

Rechthoekige betonnen militaire constructie van ongeveer 5 x 3 m. Het dak is ten dele bedekt met grasbegroeiing, wellicht het gevolg van het ten dele onder aarde/gras brengen van de waarnemingspost als vorm van camouflage.

Aan westelijke zijde zitten twee toegangen tot twee kleine, van elkaar afgescheiden ruimtes. Links en rechts van elke toegang zit een min of meer vierkante uitsparing. Er zijn ijzeren deurbengsels bewaard.

Elke ruimte bevat een opening aan oostelijke zijde, met bewaarde ijzeren elementen.

¹³ Deze bunker kon niet betreden worden. De beschrijving is gebaseerd op grondplannen van het Belgisch leger en beschrijvingen, zoals weergegeven in Sakkers H. e.a. 2011, 115; Van Geeteruyen A. & De Jongh G. 1994, 12, 19; KLM, Fonds 27, 533, Type A.

Elke ruimte bevat een grote vierkante opening in het dak, bereikbaar via klimijzers. In de opening zitten ijzeren elementen, waaronder een onderstel voor een stoeltje en een in het beton verankerde stalen steun met haak.

Het is eigen aan bunkers dat er in de ondergrond in en rond de bunker constructieve elementen of militaire infrastructuur zitten die rechtstreeks verband houden met de bunker, zoals vloerplaten, waterafvoersystemen of bekabeling.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens plaatsbezoeken op 19 februari 2015 en op 8 en 25 augustus 2016. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

De betonnen verdedigingswerken bevinden zich in een vrij goede toestand voor betonnen constructies van honderd jaar oud. Enkele bunkers staan onder water. Bij de bunkers met bijhorende open gevechtsstellingen zijn de binnenmuren uitgebroken.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

2.1.1. Historische waarde

Als zijnde bunkers van uiteenlopende typologie, die in samenhang met draadversperringen en een artilleriestelling één steunpunt vormden, op ongeveer 350 meter van de Belgisch-Nederlandse grens verwijderd. De bunkers maakten meer bepaald deel uit van het *Stützpunkt Gustav*, een steunpunt dat in de winter van 1916/1917 werd aangelegd door het *Marinekorps Flandern* als onderdeel van de *Hollandstellung*. De **historische context** is dan ook heel belangrijk. Bij de inplanting van de bunkers werd omwille van camouflage maximaal gebruik gemaakt van de aanwezige dijken. Minstens twee bunkers werden onder aarde gebracht en boven de open gevechtsstellingen werden hooimijten gesuggereerd. Op die manier hoopte men dat de verdedigingswerken voor de vijand onzichtbaar bleven vanuit de lucht of vanaf Nederlands grondgebied.

Afgaande op de beschikbare militaire stafkaarten zijn de betonnen verdedigingswerken van dit steunpunt integraal bewaard, waardoor de **ensemblewaarde** heel sterk is. Bij dit steunpunt werden namelijk twee mitrailleursposten met bijhorende gevechtsstellingen opgetrokken, evenals een manschappenverblijf voor honderd man en een dubbele observatiepost ten behoeve van de artillerie. Ten slotte werd hier ook een 5 cm kanon opgesteld, met een bijhorend klein betonnen postje dat wellicht fungeerde als opslagplaats voor munitie.

2.1.2. Architecturale waarde

Als zijnde bunkers met een divers ontwerp, gebaseerd op standaardontwerpen die door het *Marinekorps Flandern* meermaals werden opgetrokken. Door het gebruik van standaardontwerpen hoopte men de bunkers sneller en efficiënter op te trekken. De typologie van de twee mitrailleursposten komt het vaakst terug in de *Hollandstellung* tussen de kust en het Leopoldkanaal in Maldegem. Ook de bijhorende open gevechtsstellingen, bestaande uit betonnen muurtjes en betonnen paaltjes, zijn in het *Stützpunkt Gustav* mooi bewaard. De *Untertretraum für 100 Mann* vormt met afmetingen

van 24 op 9,5 meter de meest indrukwekkende bunker: van dit type manschappenverblijfplaats voor honderd man werden er slechts zes exemplaren opgetrokken. De dubbele artillerieobservatiepost, eveneens gebaseerd op een standaardtype, bevat nog **authentieke** ijzeren elementen, die onder meer verwijzen naar de waarnemingsapparatuur die er gehanteerd diende te worden. En ook het kleine postje werd meermaals opgetrokken bij stellingen voor een 5 cm kanon.

2.1.3. Technische waarde

Als betonnen constructies, die specifiek voor militaire doeleinden werden opgetrokken. Deze betonnen constructies met hun bouwtechnische kenmerken van zowel bovengrondse als ondergrondse aard, getuigen van het belang en de evolutie van de betonbouw in de stellingenoorlog, die de Eerste Wereldoorlog geworden was. Nooit eerder werden zo massaal betonnen verdedigingsconstructies opgetrokken als tijdens de Eerste Wereldoorlog. Daar waar er in de eerste oorlogsjaren werd geïmproviseerd en geëxperimenteerd met allerlei typologieën en toegepaste technieken in de betonbouw, evolueerde men geleidelijk naar zo sterk en efficiënt mogelijk uitgedokterde standaardontwerpen, die in sommige gevallen voor meerdere doelen konden gebruikt worden. Tijdens het interbellum en de Tweede Wereldoorlog zou dit leiden tot de massale uitbouw van heuse bunkerstellingen, met bunkers die tot in het kleinste detail waren gestandaardiseerd.

2.1.4. Culturele waarde

Als materiële getuigen van de *Grooten Oorlog*, die Vlaanderen jarenlang in zijn greep had en het leven van ontelbaar veel mensen ingrijpend tekende of volledig verwoestte. De Eerste Wereldoorlog was een internationale gebeurtenis bij uitstek, waarbij het gros van Vlaanderen door een vijandelijke mogendheid werd bezet. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog kent nog steeds een breed maatschappelijk en internationaal draagvlak.

2.2. Motivering van het type bescherming

De bunkers worden beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurobjecten die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

In dit beschermingsvoorstel worden de betonnen verdedigingsconstructies ter bescherming voorgesteld. Rond de bunkers wordt een bijkomende perimeter van minimum twee meter mee afgebakend, zodat uitstekende betonnen fundamentplaten, waterafvoersystemen of andere elementen die integraal deel uitmaken van de betonnen verdedigingswerken maar niet bovengronds waarneembaar zijn, mee opgenomen zijn in de bescherming. Gebouwen of constructies die niet tijdens de oorlog zijn opgetrokken, maar gelegen zijn binnen de perimeter, worden niet mee beschermd. Ook de open gevechtsstellingen met betonnen paaltjes en muurtjes zijn in dit beschermingsvoorstel mee afgebakend.

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

De bunkers zijn opgenomen in de wetenschappelijke inventaris van het bouwkundig erfgoed, met ID-nummer 300991 (bunker 1), 300980 (bunker 2), 300990 (bunker 3), 300978 (bunker 4), en 300977 (bunker 5).

Bunkers 4 en 5, met name de observatiepost en het betonnen postje van de kanonstelling, zijn gelegen binnen de niet vastgestelde ankerplaats 'Damse Vaart met omgevende polders, Fort van Beieren en kreken van Lapscheure' (ID-nummer 300500).

2.4.2. Ruimtelijke Ordening

De bunkers liggen volgens het Gewestplan in landschappelijk waardevol agrarisch gebied.

De bunkers liggen binnen het definitief goedgekeurde provinciaal RUP 'Solitaire vakantiewoningen Brugge-Oostende' (5/6/2015).

2.4.3. Natuur en Bos

De bunker ligt in het Vogelrichtlijngebied 'Poldercomplex' (16/10/1998, BE2500932).

De bescherming van het onroerend erfgoed respecteert het stand-still principe volgens Natura 2000, wat impliceert dat achteruitgang van natuur en milieu in deze gebieden tegengegaan wordt. Voor de SBZ worden specifieke natuurdoelen of instandhoudingsdoelstellingen (s-IHD) opgesteld, waarbij algemene maatregelen voorgesteld worden om de natuurwaarden van deze gebieden in stand te houden of te verbeteren. De concrete invulling van deze maatregelen (exacte locaties voor o.a. bosuitbreiding, soortenkeuze, beheervorm) moet wel eerst getoetst worden aan de erfgoedwaarden binnen het M/CHL,D/S, waarbij behoud en versterking van deze waarden voorop staan.

2.4.4. Landbouw en visserij

Bunkers 2 en 3 liggen in grasland (cf. Landbouwgebruikspercelen ALV, 2015).

3. BEHEERSVISIE

De opmaak van de beheersvisie gebeurde in samenspraak met de afdeling Beheer West-Vlaanderen, op een overleg op 1 december 2016.

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook

de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechter en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- Het goed als een goed huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- De toestand van het goed regelmatig controleren;
- Regulier onderhoud uitoefenen;
- Onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende Onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

- Koninklijk Legermuseum Brussel, Fonds C.D.H., Inventaire QGT nr 27, map 533: documenten m.b.t. inventarisatie van bunkers in West- en Oost-Vlaanderen.
- Militärarchiv Freiburg, RM 120/112, RM 120/226: diverse documenten van het *Marinekorps Flandern* met betrekking tot de aanleg van de *Hollandstelling*.
- Militärarchiv Freiburg, RM121-I/805, Album met foto's van het Matrosen-Artillerie-Regiment, s.d.
- LAMBRECHT E. 2014: *Knokke & Westkapelle in de Grote Oorlog*, Brugge.
- SAKKERS H. e.a. 2011: *De Hollandstelling van Knokke tot Antwerpen. Stille getuige van de Eerste Wereldoorlog*, s.l.
- VAN GEETERUYEN A. & DE JONGH G. 1994: *Hollandstelling van de kust tot Strobrugge, toen en nu, Shrapnel*, 6.2.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016 [online], *Inventaris bouwkundig erfgoed*, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/48024> (geraadpleegd op 22 augustus 2016).
- DEVENTER W. e.a. 2010, *Damse Vaart met omgevende polders, Fort van Beieren en krekens van Lapscheure*, [online] <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/ile/relict/300500>, geraadpleegd op 16 juni 2016.

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan bij de bescherming

Zie afzonderlijk document.

5.2. Fotobijlage

De fotobijlage bij het ministerieel besluit bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het inhoudelijke dossier gevoegd.

5.3. Documentatie

Zie afzonderlijk document.

5.4. Criterionota

Zie afzonderlijk document.